

GHEORGHE I. BRĂȚIANU ÎN LUMINA PROPRIEI CORESPONDENȚE*

Ioan Ciupercă

Istoriografia românească înscrie remarcabile realizări pe linia recuperării integrale a profilului unei personalități distincte – Gh.I. Brătianu. Din corespondența particulară, păstrată în fondurile Bibliotecii Academiei, am selectat scrisori care conțin fragmente relevante în privința prezenței istoricului în viața politică românească între 1927 și 1938. Limitele cronologice sunt impuse atât de scrisorile descoperite**, cât și de faptul că includ momente semnificative precum: propulsarea în viața politică, menținerea pe linia Partidului liberal până în iunie 1930, eforturile în calitatea de șef al unui partid disident și reîntoarcerea în partidul din care plecase.

De unde imediat după primul război mondial Ionel Brătianu, tatăl istoricului, părea convins de avantajele unei cariere științifice și universitare pentru fiul său¹, ideile se schimbă în anii 1926-1927. Poate fi luat în considerare și faptul că șeful organizației liberale de Iași, G.G. Mîrzescu, influent în conducerea partidului, încetase din viață în 1926. Tânărul Gh. Brătianu era profesor de istorie universală la Universitatea din Iași, titularizat din iunie 1924. Nu eliminăm existența altor detalii care pot rotunji explicația². În a doua jumătate a anului 1926 intra în Partidul

* Elemente lămuritoare în privința acestui text sunt formulate la sfârșit.

** Categoria include și scrisorile publicate în măsura în care răspunde perspectivei urmărite de noi. Vezi **Școala Nouă de istorie. Mărturii documentare** (I, II), în *AIIAI*, tom XXII/I, 1985, p. 335-376; Idem, tom XXIII/I, 1986, p. 355-396 (Unele documente din corespondența lui N. Iorga sînt republicate).

¹ Academia Română. Discursuri de recepțiune LXXX. **Nicolae Iorga – istoric al românilor**. Discurs rostit la 26 mai 1943 în ședința publică solemnă de Gheorghe I. Brătianu cu răspunsul d-lui Alex. Lapedatu, București, 1943 (în continuare. **Discursuri de recepțiune LXXXI ...**), p.28 și urm.

² În preajma alegerilor din 1932, noi detalii sunt puse în circulație într-o broșură-pamflet nesemnată, în care preocuparea de căpetenie nu este respectarea adevărului, ci scăderea adversarului. Anonimatul broșurii îi diminuează valoarea în raport cu corespondența particulară – oricum incompletă – tot subiectivă dar mai puțin pătimasă, pe care noi o folosim la reconstituirea profilului politic al lui Gh.I. Brătianu (**Partidul Național Liberal. Acte, explicațiuni și precizări asupra cazului Gheorghe Brătianu**).

liberal. Gestul era socotit „firesc” de un fruntaș iorghist ca Sever Zotta, în fața căruia Gh.I. Brătianu se pronunța „cu scepticism” despre viitorul politic al partidului condus de N. Iorga³. Poate avea importanță și faptul că în 1926-1927, Gh.I. Brătianu scrie lucrări care îl fac cunoscut pe plan european⁴. Cert este faptul că el preia șefia organizației de Iași și din această postură „va rupe” partidul în 1930, în momentul revenirii pe tron a lui Carol Caraiman sub denumirea de Carol al II-lea.

La 19 ianuarie 1927 scria Sabineei Cantacuzino: „Am mult de lucru, curs, teză⁵, *cerc de studii, politică*, încât adesea nu știu de care să mă apuc întâi. Suferă corespondența dată fiind și lenea mea naturală pentru această din urmă ocupație”⁶. Doar câteva luni mai târziu, la începutul lui iulie 1927, partidul său devine de guvernământ. Se organizează alegeri pe baza legii electorale trecută grăbit, tot de către liberali, la sfârșitul guvernării lor precedente, în 1926. I.G. Duca era ministru de interne și a reușit să aducă guvernului majorități confortabile. Efortul organizației de Iași este remarcabil. Tânărul Gh.I. Brătianu cheltuia 200.000 de lei pentru alegeri și alți 180.000 de lei pentru cumpărarea unui automobil necesar și campaniilor electorale. A fost ales deputat pentru prima oară. „Fără bani nu se poate face politică burgheză”⁷ i se scria din Iași lui N. Iorga, probabil și sub impresia capacității financiare demonstrată local de Brătieni. La 2 noiembrie 1927 solicita decanului Facultății de Litere din Iași să i se aprobe concediul pe anul școlar în curs deoarece activitatea parlamentară îl obligă să rămână în București. Propunea drept înlocuitor pe Andrei Oțetea, „conferențiar de istorie modernă și contemporană”⁸.

Demascarea impostorului, Iași, Institutul de Arte Grafice „Bravo”, 1932, 40 p.).

Ar fi de mare utilitate să putem proba autenticitatea reproducerii conversației dintre Ion I.C. Brătianu și Victor Iamandi, în biroul președintelui Camerei, în 1927 (p. 31 și urm.). Dacă Brătianu tatăl era așa de pornit împotriva punerii candidaturii de către fiu, la numai câteva luni de la înscrierea în partid, de ce n-a uzat de prerogativele de șef de partid pentru a bloca „nelegiuirea”? Să fie verosimilă descrierea de către C. Argetoianu a Partidului liberal stând într-o „disciplină de fier” sub „autoritatea necontestată a șefului”? (vezi *Magazin istoric*, an. II, nr. 2 (11), februarie 1968, p.82-86).

³ Cf. *AIIAI*, tom XXII/I, 1985, p.370, nota 4.

⁴ Vezi Pompiliu Teodor, **Gh.I. Brătianu – istoricul. I Dimensiunile operei**, în *AIIAI*, tom XX, 1983, p.238-239.

⁵ Probabil teza de doctorat susținută la Paris în 1929.

⁶ *Bibl.Acad.*, Mss, S 7 (8)/CD III.

⁷ Idem, **Coresp. N. Iorga**, vol. 339, f. 233 (Sever Zotta, Iași, către N. Iorga, la 12 iulie 1927).

⁸ Cf. *AIIAI*, tom XXII/I, 1985, p. 372.

Un an mai târziu, murise Ionel Brătianu și opoziția se agita zgomotos pentru putere; Gh.I. Brătianu se numără, ca șef de organizație județeană, între cei informați cu promptitudine de către organele Siguranței⁹. Național țărăniștii convocau o adunare de protest la Alba Iulia și cereau plecarea guvernului. Mai mult, așteptau sosirea lui Carol Caraiman, cu avionul. Gh.I. Brătianu împărtășește încă linia partidului în care deciziile se iau mai ales sub influența „bătrînilor”, pentru el, Dinu și Vintilă Brătianu, precum și I.G. Duca.

La Iași acționează pe lângă iorghiști în direcția slăbirii frontului opoziției; era de mare importanță de partea cui va fi N. Iorga cu autoritatea-i științifică recunoscută și verbul său neasemuit. De aceea, tânărul șef al organizației de Iași spunea cui vroia să audă că strângerea a trei sute de mii de țărani la Alba Iulia poate să aducă surprize pentru organizatorii înșiși și sugera că „un guvern de destindere” ar fi util în această împrejurare¹⁰.

La sfârșitul anului 1928 Partidul liberal trece în opoziție și pierderea puterii, dureros resimțită pe moment, așa cum sugerează mărturiile vremii, se dovedește norocoasă odată cu izbucnirea crizei economice.

Enumerarea preocupărilor cronofage, făcută la 11 noiembrie 1929¹¹, îl arată pe Gh.I. Brătianu solicitat în multiple direcții: „Sunt într-adevăr foarte ocupat și preocupat de organizarea Congresului de la 21 și mai trebuie să-mi deschid și cursul...”. I se ceruse o conferință pe teme istorice (legenda descălecării) și el n-are timp s-o pregătească cum trebuie. Mai mult, revizuirea materialului îi dă impresia „că subiectul se potrivește mai degrabă pentru o lecție la Facultate decât pentru o conferință care cere o formă mai atrăgătoare”. De aceea refuză politicos obligația, argumentând: „nu vreau să dau un fiasco lamentabil cu o improvizație... și mă întreb dacă nu e mai prudent să fiu înlocuit la timp decât să-ți compromis ciclul” [de conferințe].

Discuțiile în legătură cu atitudinea în problema dinastică – adică față de Actul de la 4 ianuarie 1926 prin care se retrăsese calitatea de prinț moștenitor lui Carol – vor fi persistat în Partidul liberal mai ales după

⁹ Vezi Idem, **Arh. Gh.I. Brătianu**, III, varia 5 (Rapoarte comunicate). Informațiile acoperă perioada 17 aprilie – 12 iulie 1928).

¹⁰ Vezi și I. Ciupercă, **Din activitatea partidelor politice din România la sfârșitul guvernării liberale (1927-1928)**, în *Cercetări istorice* (Serie nouă), XI, Iași, 1980, p. 516.

¹¹ Bibl.Acad., Mss., S 7 (9)/CD III (Gh.I. Brătianu către Sabina Cantacuzino).

preluarea puterii de către național-țărăniști. Aceasta cu atât mai mult cu cât ei se impuseseră și le plăcea să se considere ca al doilea partid de guvernământ în România. Nu mai exista garanția ca în cazul „parantezelor Averescu” din 1920-1921 și, respectiv, 1926-1927 că interesele țării și ale liberalilor vor fi respectate.

Momentul revenirii lui Carol pe tronul României obligă oamenii și partidele politice să adopte atitudini cât mai lipsite de echivoc. Carol și cei din jurul lui au știut să incite ambițiile politice, între cei vizați fiind și Gh.I. Brătianu.

În dezacord cu liderii partidului în privința atitudinii față de Carol, Gh.I. Brătianu a fost exclus, născându-se un nou partid liberal disident – georgiștii. Nemulțumimții din unele organizații locale și intelectualii, mai ales, mobilizați de C.C. Giurescu se alătură partidului care face propagandă pentru „regenerarea morală a țării”, cu speranțe puse în monarhia care trebuia să rămână *constituțională*. Tot C.C. Giurescu va explica mai târziu¹² că regruparea se făcuse cu scopul revenirii la ideile generoase care marcaseră începuturile Partidului liberal și în vederea luptei „împotriva sclerozei bancare care-l amenința”. Congresul de constituire se ținuse la 15 iunie 1930, în sala „Frascati”, în București. Un apel fusese lansat intelectualilor țării. Fusese iscălit de 32 de persoane între care multe personalități științifice¹³. Gruparea intelectualilor în jurul lui Gh.I. Brătianu l-a înfuriat pe N. Iorga. Ironia lui sporește în aciditatea față de toți georgiștii în frunte cu șeful lor. Cu apariția „Școlii noi” de istorie și a *Revistei Istorice Române*, în 1931, se vor adăuga disensiuni științifice lângă cele politice. Până la formarea guvernului de tehnicieni, condus de N. Iorga în aprilie 1931, Partidul georgist cunoaște o perioadă de organizare; tinde să devină „regnicolor”¹⁴. Dintre înscrierile ce vor fi fost destule în diferite județe ale țării, reținem ca relevantă pe cea exprimată la 9 aprilie 1931.

Colonelul Șt. Zăvoianu¹⁵ pune la dispoziția noului partid o organizație „de câteva mii de suflete, foștii luptători ai tranșelor,

¹² **Amintiri/I**, Editura Sport-Turism, București, 1976, p. 253.

¹³ Vezi textul în Idem, p. 253-254.

¹⁴ Noțiunea este des folosită după desăvârșirea unității statului național; partidele provinciilor unite și mai ales cel național român din Transilvania tind să devină „regnicolare”, adică să scape de caracterul lor regional și să înființeze organizații în toate județele țării.

¹⁵ *Bibl. Acad., Mss., S.55 (1-2)/CD III (Col. Inv. Șt. Zăvoianu către Gh.I. Brătianu)*.

organizate pe comune cu comitete constituite în jurul unui stegar, cel mai vrednic dintre invalizii de război”. Prins și de propaganda disidenților, colonelul aștepta după restaurația dinastică, pe aceea „a ordinii morale, privind în special sufletele tranșeelor”. Marcat multiplu de experiența războiului, el aducea oamenii lui convins că „peste ei nu se trece”.

Între aderențele consistente ale noului partid se număra și generalul Arthur Văitoianu. Era un „ostaș de merit, fost prim colaborator al lui Averescu, în ofensiva de la Mărăști, fost prim ministru...”¹⁶; îi plăcea să spună că a fost botezat în aceeași cristelniță cu Averescu, la Ismail, unde se născuseră amândoi. Tot C.C. Giurescu îl caracteriza ca „om fin, cultivat, cu judecată ascuțită și un patriot cu un deosebit simț al demnității țării”. Chemat la Sinaia, nu putea participa la congresul partidului și scria lui Gh.I. Brătianu¹⁷ la 7 noiembrie 1931: „crezul politic care ne-a condus în mijlocul acelor ce văd în partidul pe care îl conduceți și în persoana Domniei voastre cheazăia unor așezări spre binele acestei țări, atât de încercată prin lipsa de destoinicie a unora din foștii și actualii conducători..., persistă în sufletul meu și sunt fericit că pot încă o dată să mărturisesc toată speranța și toată dragostea mea pentru fiul lui Ionel Brătianu”.

Cu asemenea aderenți și printr-o propagandă tot așa de abilă ca a celorlalte partide, influența georgiștilor crește; dacă alegerile din mai 1931 aduseseră doar 10 deputați în parlament, cele din 18 iulie 1932 plasează Partidul liberal Gh. Brătianu pe locul trei, după numărul voturilor favorabile și a deputaților aleși (14). Numai că Gh.I. Brătianu nu înțelegea să vină la putere în orice condiții¹⁸. Vor fi fost semne, încă din iunie 1930, care i-au întărit progresiv convingerea asupra incompatibilității dintre calitatea de rege constituțional și tendința distrugerii și înlăturării partidelor politice. Profunzimea acestei convingeri trebuie luată în considerare la explicarea comportamentului său politic, a relațiilor lui cu Coroana și cu ceilalți oameni politici. Invitat de rege să intre în componența guvernelor conduse de N. Iorga, Al. Vaida-Voievod și I.G. Duca, Brătianu va refuza; nu accepta să fie un simplu pion al regelui, să-i faciliteze acestuia distrugerea partidelor.

¹⁶ C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 255.

¹⁷ Bibl.Acad., Mss., S. 50/CD III.

¹⁸ Gh.I. Brătianu nu a fost demnitarul unui guvern în perioada prezenței sale în viața politică și n-a îndeplinit nici o funcție în stat.

Astfel se explică de ce în ciuda faptului că imediat după constituirea Partidului georgist l-a vizitat pe N. Iorga, sugerând o posibilă cooperare, refuză colaborarea cerută de marele istoric numit prim-ministru. N. Iorga se adresa în scris lui Gh.I. Brătianu¹⁹, propunându-i să pună alături: „eu, experiența bătrâneții mele, d(omnia) ta încrederea pe care o aduci țării”. Întrebuințez această formă, continua N. Iorga, „pentru a-ți arăta cât prețuiesc încercarea d(omnia) tale de a da vieții politice un caracter de moralitate și cultură”. Tensiunea trebuie să fi fost considerabilă între cei doi oameni politici. Gesturi mici, altfel fără importanță, produc supărarea lui N. Iorga și Gh.I. Brătianu se explică: „Nu credem că o caricatură fără importanță... v-a făcut să vă îndoiiți de sentimentele ce întotdeauna vi le-am arătat, indiferent de acțiunea sau de atitudinea mea politică...”. Îl asigură de sentimentele păstrate „îndrumătorului generației noastre în cercetările istorice”. La 14 noiembrie același an îl felicita pe marele istoric pentru titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Paris. Ținea să amintească faptul că îi audiase cursurile la Sorbona și Collège de France, cu un deceniu în urmă²⁰.

Departate de putere²¹, și Gh.I. Brătianu a înțeles că este socotit de Coroană o rezervă fără perspective, își sporește inflexibilitatea și este căutat de alți oameni politici cu situații similare. Exemplul cel mai relevant este mareșalul Al. Averescu, șeful Partidului poporului din care se desprinsese O. Goga; mai mult un șef fără partid.

În toamna anului 1933, mareșalul Averescu propune, prin Doamna Elena Brătianu, un „acord politic”²² „cu unele precizări pentru cazul că situațiunea politică ar cere aplicarea lui”. „Acordul politic”, ținea să precizeze Brătianu într-un moment de tensiune în relațiile cu Al. Averescu, în preajma alegerilor din 1937, a devenit public prin

¹⁹ N. Iorga, **Corespondență**, vol. I, Ediție, note și indice de Ecaterina Vaum, București, Editura Minerva, 1984 (în continuare. Ediția Vaum), p. 210-214.

²⁰ Cf. *AIIAI*, tom XXIII/I, 1986, p.390-391.

²¹ Cum se întâmplă, atitudinea șefului produce nemulțumiri la partizanii dornici să îndeplinească. Între nemulțumiți se afla în primul rând C.C. Giurescu. Caracterizarea ce o face lui Gh.I. Brătianu abia ascunde această stare de spirit: „avea reale însușiri de cărturar dar sub raport politic a fost departe de părintele său, predominând ca și la Iuliu Maniu, elementul negativ”. Iată și caracterizarea lui Maniu: „Fără să vrei, când consideri activitatea de după unire, activitatea de politică internă a acestui om politic transilvănean, îți vine în minte caracterizarea celebră a lui Goethe: Er ist der Mann der stets verneint („E omul care zice veșnic nu”) (C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 159; p.253-254).

²² *Bibl.Acad.*, Mss, S.2 (5)/CD III (Mareșal Averescu către Gh. I. Brătianu, la 7 iulie 1937).

comunicatul din mai 1934²³.

Pregătirea pentru alegerile din 1937 îi determină pe cei doi șefi de partid să refacă epistolar istoricul „acordului politic” și al semnificației acestui act; Averescu pornea de la constatarea că lucrurile au rămas la stadiul inițierii acordului. „Pentru mine, scria mareșalul, la baza acestui acord era posibilitatea unei contopiri a celor două partide într-un organism cu baze largi și pe cât posibil în ritmul tendințelor actuale”. Averescu îl soma pe Gh.I. Brătianu ca într-o săptămână, până la 15 iulie 1937, să-și definească poziția altfel se simte dezlegat de orice angajament și-și ia libertatea de a-și lua măsurile necesare pregătirii alegerilor. De fapt, Averescu dorea să-și sporească partidul prin „anexarea” celui liberal georgist. De aceea, Gh.I. Brătianu se vede nevoit să precizeze în scrisoarea de răspuns că s-a vorbit de contopire „fără a se ajunge însă la o formulă care să corespundă în totul momentului politic și împrejurărilor”. Ca urmare, în privința contopirii „cu toată simpatia cu care aş privi crearea unui organism întemeiat, *deasupra legăturilor personale, pe o reală omogenitate de ideologie și de metodă în acțiunea politică*, totuși nu s-a produs încă faptul care să mă determine la o schimbare atât de radicală ce ar însemna pentru partidul pe care îl conduc părăsirea numelui său actual și a tradiției ce o reprezintă”.

Așadar, colaborarea rămânea la formula convenită în faza inițială care a fost cunoscută un timp și sub denumirea de „Frontul Constituțional”. Esența ei consta în conjugarea eforturilor pentru a impune punctul de vedere potrivit căruia legea fundamentală a statului trebuia respectată și de rege iar, pe de altă parte, în ideea că din constituție ar trebui deduse reguli și în privința comportării partidelor.

Mai multe momente ale acestui efort pun în evidență personalitatea lui Gh.I. Brătianu. La 11 decembrie 1933 încearcă o solidarizare a partidelor de opoziție împotriva abuzurilor guvernamentale în alegeri. Invită pe N. Iorga să se alăture protestului care urma să fie adresat regelui „pentru a aduce la cunoștință factorului constituțional regimul de teroare și de abuz prin care guvernul încearcă să împiedice exprimarea liberă a voinței cetățenești”²⁴. Solidarizarea nu are efectele scontate și relațiile cu N. Iorga mențin tensiuni care îl fac pe Gh.I. Brătianu să-i scrie lui Const. A. Stoide, la 26 iulie 1934, că o intervenție pentru recomandarea la

²³ Idem, S.4 (3)/CD III (Gh.I. Brătianu către mareșalul Averescu la 12 iulie 1937).

²⁴ Cf. *AIIAI*, tom XXIII/I, 1986, p. 391.

Școala Română de la Fontanay-aux Roses „nu se poate ști niciodată cum ar fi primită”.

La 3 decembrie 1934, N. Iorga nota: „Duminică, Gh. Brătianu a făcut să defileze mii de oameni urlând și a amintit regelui vorba lui Lascăr Catargiu: «Aiasta nu se poate». Dar și omul care vorbea așa avea altă amploare...”²⁵. Regele era informat chiar din rândul „prienilor politici”: „Mulți dintre conducătorii organizațiilor georgiste nu sunt numai de părere că Gh. Brătianu a făcut o greșală de tactică politică, dar socotesc că atitudinea de duminică a șefului lor nu corespunde sentimentelor generale ale partidului... Gh. Brătianu nu trebuia să rupă ultimele punți cu Coroana...”²⁶. La 13 decembrie 1937, în Casa de Sfat a Sectorului III Albastru, rostea o cuvântare prin care își lămuria atitudinea în polemica în jurul problemelor de ordin constituțional. Aluzia lui la rege este străvezie: „Am socotit că... în România este o singură stăpână – Națiunea – de la care derivă toate puterile, care și-a dat prin libera ei voință, Constituția și Dinastia, ca să asigure dezvoltarea, propășirea și înflorirea sa. Pe acest legământ se întemeiază sentimentul nostru adânc Monarhic și Dinastic”²⁷.

Prezența lui Gh.I. Brătianu, ca șef de partid, în viața politică românească poate fi reconstituită până la un punct în diversitatea obligațiilor ei. Îl felicita pe Al. Vaida la 2 martie 1932, la vârsta de 60 de ani²⁸, dar nu accepta să intre în guvernul pe care acesta îl va conduce pentru că nu corespunde vederilor lui. Îi asculta necazul lui Nichifor Crainic închis la Jilava de 52 de zile sub acuzația de complicitate în asasinarea lui I.G. Duca, la 31 decembrie 1933, în gara Sinaia, de către legionari²⁹. Ca deputat, fără întrerupere, în parlamentele alese după formarea propriului partid, Gh.I. Brătianu se putea face ecoul unei nedreptăți săvârșită de puterea executivă. Cazul Crainic era oarecum

²⁵ N. Iorga, **Memorii**, VII, București, 1939, p. 201.

²⁶ Cf. Valeriu Râpeanu, **Cultură și istorie**, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 1981, p. 146-147 (Scrisoarea lui Ion Sîn-Georgiu din 20 decembrie 1934).

²⁷ Gh.I. Brătianu, **Problemele politicii noastre de stat**, București, 1937, p. 13. Este o atitudine care contrastează cu felul cum este văzut de C. Argetoianu, la 22 noiembrie 1937. „Cu Gh. Brătianu, deși e băiat bun, discuțiile sunt penibile. Ciulește din urechi ca un iepure fricos, tot cloncâne din gură „hm, hm, hm” și nu ajungi decât greu cu el la precizii. Îi e frică de nevastă-sa, îi e frică de jupâneasa din casă, îi e frică de cumnatu-său Sturza, îi e frică de umbra lui” (Cf. *Magazin istoric*, an. I, nr. 9, decembrie 1967, p. 84).

²⁸ Bibl.Acad., Mss., S. 12/CD III.

²⁹ Idem, S. 24/CD III (Nechifor Crainic, Jilava, către Gh.I. Brătianu la 18 februarie 1934).

special pentru că el însuși fusese atacat în parlament „ca autor moral al asasinatului” în ciuda faptului că ideile în numele cărora își grupase aderenții nu au prezentat compatibilitate cu violența folosită de legionari. Mai târziu, în iunie 1937, el își prezenta propriul partid ca unul de centru, de centru naționalist³⁰. Nici „pactul de neagresiune”, încheiat alături de național-țărăniști, cu legionarii – o greșeală politică rezultată din evaluarea eronată a cerințelor momentului – nu-i va altera credința în ideea liberală. În numele acestei idei își va duce partidul lângă cel părăsit în 1930.

Crainic blestema în scris pe Gh. Tătărescu și pe Victor Iamandi („scârba cu care eu refuz să vorbesc de 7 ani de zile”), oameni care au formulat acuzațiile și „au făcut rost de probe”, vrând să pozeze în „salvatorii Statului”. Îi cerea lui Brătianu să ridice problema în parlament pentru clarificarea lucrurilor.

Cu el, ca șef de partid, se tratau acordurile de colaborare în alegeri generale și parțiale. Aranjamentul propus cu Gr. Trancu-Iași, șeful organizației Partidului poporului din capitală, pentru o înțelegere electorală în alegeri parțiale, constituie un exemplu³¹.

Tot ca șef de partid îl „alinta” pe mareșalul Averescu, trimițându-i o delegație de partid să-l întâmpine la Craiova. Impresionat, Averescu îi scria: „A fost o atențiune care, spun drept, m-a mișcat și pentru care îți mulțumesc foarte mult”³².

Rezolva cu fermitate cazuri de indisciplină și trădare de partid; relevant este cel al lui Ion Sîn-Georgiu, informator al Casei Regale³³. Ceea ce astăzi poate fi demonstrat cu documente s-a resimțit în partid pe timpul desfășurării evenimentelor sau nu mult după aceea. Casa Regală se folosea de Ion Sîn-Georgiu pentru a submina Frontul Constituțional, probabil incomod³⁴. Averescu i se plânga în scris de lucrăturile subterane ale lui Ion Sîn-Georgiu, D.D. Forțu, Stelescu și Stoian. În această situație, Gh. Brătianu renunță la Ion Sîn-Georgiu. Averescu îi mulțumește, înțelegând că eliminarea s-a făcut „pentru unele insinuări

³⁰ Idem, S.54/CD III.

³¹ Idem, S.11/CD III. (Gh. I. Brătianu către Gr. Trancu-Iași, la 16 martie 1935).

³² Idem, S.2(1)/CD III (Mareșal Al. Averescu către Gh. I. Brătianu, la 16 septembrie 1935).

³³ Vezi *Infra*, nota 19.

³⁴ La 27 ianuarie 1935 Ion Sîn-Georgiu informa: „Gh. Brătianu este departe de a-și potoli atacurile. Eu cred dimpotrivă că el a trecut cu totul sub înrâurirea cercurilor maniste și anticarliste...” (Cf. Valeriu Râpeanu, **op.cit.**, p.147).

[...] la adresa mea și a frontului nostru” și încheie. „Fapt pozitiv este că Frontul Constituțional este supărător, ceea ce trebuie să ne bucure³⁵. Felicitări primește și de la Gr. Forțu pentru fermitatea cu care procedase în cazul Sîn-Georgiu „homicidul” (probabil a vrut să scrie homuncul...) ce vă trădase din ziua în care vizitase și era vizitat de doamna Lupescu”³⁶. „Cazul” se rezolvă anevoie. La 7 octombrie 1935³⁷, Gh. Brătianu era informat de incidentul care intervenise la adunarea Delegației permanente de Tîrnava Mare. La adunare, nu numai că venise Ion Sîn-Georgiu, cel exclus, dar, prin scriitorul N.D. Cocea, convinsese pe avocatul Ion Maurer³⁸ să se solidarizeze cu el deși, până atunci, Maurer acceptase punctul de vedere al conducerii partidului. Rezolvarea cazului nu era suficientă pentru acordul deplin cu mareșalul Averescu odată ce acesta îi scria la 29 noiembrie 1935: „Punctul meu de vedere a rămas absolut nealterat. Voi merge înainte pe linia ce mi-am trasat-o deja de câțva timp cu părerea de rău de a nu fi putut să te conving să te angajezi și D(omnia) ta pe ea”³⁹. O contopire a partidelor sub șefia lui Averescu nu intra în vederile lui Gh. Brătianu. Ei vor rămâne apropiați mai ales pe plan personal.

Erau apoi gesturi cu caracter simbolic care țineau la grija identificării cu interesele fundamentale ale țării. În această privință, scrisoarea către Al. Averescu, trimisă la 7 iunie 1936 este multiplu semnificativă pentru prezența lui Gh. Brătianu și a Partidului georgist în viața politică a țării, pentru relațiile cu Coroana. Totul pleacă de la un incident pentru a cărui lămurire recurge la ajutorul mareșalului Averescu. Invitația, cuprinzând și șefii de partide, de a participa la primirea șefilor de stat ai Miciei Înțelegeri, omitea pe Gh. Brătianu. „Mă văd deci nevoit, scria Gh.I. Brătianu, cu toată părerea mea de rău să mă adresez Domniei Voastre pentru a vă ruga să lămuriți înțelesul unui incident care desigur

³⁵ Bibl.Acad., Mss., S.2(2)/CD III (Mareșal Averescu, București, către Gh.I. Brătianu la 2 octombrie 1935).

³⁶ Idem, S.27(1)/CD III (Gr. Forțu către Gh.I. Brătianu, la 2 octombrie 1935).

³⁷ Idem, S.35/CD III (Dr. A. Negus către Gh.I. Brătianu).

³⁸ Reținem caracterizarea lui Ion Maurer care, ca șef al sectorului Sighișoara, nu aducea decât 50 de voturi: „un avocat provenit din magistratură, inteligent, cu o oarecare ușurință de a vorbi și membru al alianței avocaților, apărător al lui Constantinescu-Iași și în procesele comuniștilor”. C.C. Giurescu scrie: „Printre membrii acestui partid citez: pe... Ion Gheorghe Maurer, șef al organizației de Tîrnava, viitor prim-ministru...” (**op.cit.**, p. 256).

³⁹ Bibl.Acad., Mss., S2 (3) CD III (Al. Averescu către Gh.I. Brătianu).

nu are însemnătate în sine, dar comportă prin aceste interpretări pentru mine și partidul care îl conduc consecințe hotărâtoare”⁴⁰.

Brătianu analizează aceste interpretări. „Fiind președintele celui de-al doilea partid de opoziție, după numărul mandatelor parlamentare din ultimele alegeri generale⁴¹ și întotdeauna chemat la consultările pe care Majestatea Sa Regele le-a făcut la orice criză de guvern, sunt pus în situația de a mă întreba care poate fi înțelesul unei astfel de excepții. Neputând presupune că e vorba de o scăpare din vedere, sunt nevoit să ajung la concluzia că „Factorul Constituțional nu mă mai consideră drept reprezentantul unui partid monarhic și de ordine, deși data acestei scrisori ar putea evoca, în lipsa altor argumente, fapte și împrejurări îndeajuns de cunoscute”. Mare trebuie să fi fost deziluzia lui Gh. Brătianu în privința „Factorului Constituțional”... El se temea că din cauza acestei omisiuni „opinia publică ar putea crede că atitudinea nouă luată față de mine ar fi o urmare a ultimelor mele manifestări în politica internă și externă...”⁴² Oare prin aceasta aș fi încetat de a mai fi în

⁴⁰ Idem, S.4(1)/CD III.

⁴¹ 10 deputați (Vezi și *Magazin istoric*, an. I, nr. 9, decembrie 1967, p.84).

⁴² Problema merită o atenție specială și va face obiectul analizei noastre sub alt titlu. Pentru mai multă claritate, în studiul de față, aducem câteva argumente tot din corespondența lui Gh.I. Brătianu. Ele pot consolida, dacă este nevoie, afirmația echilibrată a lui Valeriu Râpeanu: „Gh.I. Brătianu așa cum afirma în 1934 a avut conștiința faptului că democrațiile occidentale și Societatea Națiunilor nu pot oferi garanțiile necesare nici ale respectării tratatelor, nici ale salvărdării păcii” (**op.cit.**, p. 159). Soluțiile oferite în loc trebuiesc discutate nuanțat.

Încă din 1934, de pe timpul „marii inițiative” Barthou a realizării securității colective prin cooperare cu U.R.S.S. se dezbate pe larg, în presă și în parlament, diverse posibilități cu avantajele și dezavantajele lor. Profund angrenat în asemenea dezbateri, Gh.I. Brătianu chestionează pe ministrul de externe, în parlament. În urma unei asemenea interpelări, simte nevoia explicării mai detaliate, în presă. De aceea, la 12 octombrie 1935, scria lui Stelian Popescu, directorul ziarului *Universul*, precizând între altele: „Cine nu ar dori relații normale cu U.R.S.S. întemeiate pe garanțiile pe care le cer deopotrivă dreptul internațional și interesul național?” (Bibl.Acad., Mss., S.10/CD III).

Un om politic este singur răspunzător de cuvintele și de atitudinile lui. Nu este mai puțin adevărat că el, ca om, nu poate rămâne cu totul insensibil la felul cum cei din jur îi primesc ideile. Astfel, în timpul unor asemenea dezbateri, înscrierile în partid, pot fi un indiciu în privința rezonanței propriului punct de vedere.

Profesorul universitar George Strat solicita înscrierea în Partidul georgist, în februarie 1936 (Idem, S.46/CD III). Apoi generalul Ion Sichițiu îi scria entuziasmat, exprimându-și bucuria că „vocea fiului Marelui Ion Brătianu a răsunat în Parlament” (Idem, S.45/CD III, 15 iunie 1936); a doua zi, i se scria din aceeași pornire entuziastă.

concepțiunea Coroanei, capul unei organizații politice menite a apăra așezămintele fundamentale ale statului?...”.

Tot așa de sensibil era Gh. Brătianu la gesturile care simbolizau plasarea partidului în prelungirea tradițiilor de luptă ale neamului. În vara anului 1930, după formarea propriului partid, trecea cu un grup de prieteni pe la Țebea și era indignat de starea mormântului lui Avram Iancu. Și în calitate de membru al Comisiei Monumentelor Istorice, cooptat de N. Iorga încă din 1926, lua inițiativa „așezării unei lespezi care să acopere mormântul și să-i dea o înfățișare mai vrednică de memoria acestui mare luptător”⁴³. În aceeași scrisoare, datată 3 octombrie 1930, propunea lui N. Iorga să aprobe inițiativa și să accepte să prezideze ceremonia, care „nu are și nu poate avea caracter politic”. Îi mai sugera, de asemenea, să ia inițiativa comemorării a șase veacuri de la lupta de la Posada, „întâia mare biruință a istoriei noastre militare”. O asemenea comemorare, opina Brătianu, nu poate decât „să ne întărească prestigiul în ochii vecinilor”. La dezvelirea statuii lui Vasile Lucaciu (1852-1922), la Satu Mare, era invitat și nu ar fi trebuit să fie prezent. În imposibilitatea de a participa, îl delega pe Nicolae Zigre, de la Oradea, să

„Sunteți în această țară, Domnule Brătianu, singura forță morală capabilă să însănătoșească orientarea noastră internă și externă” (Idem, S.42/CD III, Mihail Romașcanu către Gh.I. Brătianu, la 16 iunie 1936). Trebuia o forță deosebită să le rezistiți. Și aceasta cu atât mai mult cu cât informația primită pe diferite canale îi confirma vederile; îi scria Valeriu Roman, la 7 iunie 1936, de la Geneva, unde reprezenta țara la Conferința internațională a muncii. „Geneva se birocratizează iar lumea vine mai mult din curiozitate decât din încredere față de instituțiile ei. Dănuirea S.N. de acum înainte numai inerției se va datora... Cu cât privesc și caut să le înțeleg rostul frământărilor în Europa, cu atât mă atașez mai mult ideii liberale. Sunt tot mai convins că numai cu ajutorul ei, prin guvernări întemeiate pe ea, vom putea consolida pe deplin România Mare”.

La 9 iunie 1936 M.R. Sturdza scria lui Titulescu și Gh.I. Brătianu (Idem, S. 47 (2)/CD III), făcând recomandări care ar putea diminua nocivitatea pentru noi a închiderii Strâmtoarelor Bosfor și Dardanele. Una din recomandări precizează că ar trebui pusă în felul următor problema în relațiile cu Cehoslovacia: cum nu cerem Cehoslovaciei să lase trupe germane să vină în ajutorul nostru, ea să nu ne ceară să permitem altor trupe să vină în ajutorul ei; argumenta, de asemenea, necesitatea strângerii relațiilor cu Polonia. Să luăm în considerare aceste recomandări într-un moment când Dr. N. Lupu, în vizită la Praga, spunea lui E. Beneș și lui Krofta că, după o lună petrecută în străinătate nu și-a mai recunoscut țara „atât de mult au câștigat curentele de dreapta în ultimul timp; că „România se hitlerizează cu pași grăbiți” (Arh. M.A.E., **Fond 71**, 1920-1944, U.R.S.S., Relații cu România, vol. 83, p. 435).

⁴³ Cf. *III*, tom XXII/I, 1985, p. 347.

reprezintă partidul⁴⁴.

Al doilea moment de criză de „reprezentare” este corelat mai mult cu relațiile dintre Gh. Brătianu și Al. Averescu. La 22 aprilie 1937 mareșalul invitase *foștii înalți demnitari*⁴⁵ la o conferință. Prevenitor, scria lui Brătianu⁴⁶ că prin această formulă a vrut să înlăture „orice amestec al politicii de partid”. Îl invitase, pe această cale, în numele atitudinii comune ce avuseseră în problema stării de asediu și a cenzurii. Ținea să precizeze că atitudinea lor „a găsit un foarte puternic răsunset în opinia publică, ceea ce s-a dovedit cu ocazia grandioasei noastre întruniri din sala Marna...”⁴⁷.

Răspunsul lui Gh. Brătianu nu se lăsa așteptat. El precizează că a înțeles consfătuirea nu ca o acțiune de partid, ci ca un strigăt de alarmă, în forma în care mai e posibil astăzi, pentru a atrage atenția factorilor de răspundere și a opiniei publice asupra unor chestiuni cu grave consecințe pentru apărarea intereselor Statului. El protesta împotriva faptului că n-a fost invitat deși a colaborat cu Averescu în aceste probleme și *a refuzat în repetate rânduri, în ultimii ani, să facă parte din guvern*. Se hotărăște să se ducă la întrunire și-și justifică decizia citându-l pe Averescu însuși: «noi nu răspundem numai de *ce facem*, dar și de *ce nu facem*».

Semnificația însușirii acestui aforism devine mai relevantă prin coroborarea cu cele afirmate la primirea în Academie⁴⁸. Militantismul și nevoia de a acționa le învățase și de la N. Iorga. Gh.I. Brătianu sesizase că N. Iorga a avut drept preocupare esențială, „o istorie a românilor dezvoltată în timp, în spațiu, în considerarea tuturor formelor de viață individuală și colectivă la care îl ducea experiența unui deceniu și jumătate de cercetări de amănunt și *impresia proaspătă a contactului cu realitatea vieții publice*”.

Să admitem că între motivele propulsării lui Gh.I. Brătianu în viața politică a fost și o asemenea nevoie culturală, a contactului direct cu realitatea. Altfel, analiza prezenței lui în viața politică, așa cum reiese din corespondența particulară, pe lângă satisfacția nuanțării unui profil interesant, ar fi prea marcată de impresia deturnării unei energii

⁴⁴ Bibl.Acad., Mss, S.13/CD III (Gh.I. Brătianu către N. Zigre, la 8 decembrie 1936).

⁴⁵ Invitația are aparența unei formule prin care Brătianu, care rezistă „asimilării” de către Partidul poporului, să fie evitat.

⁴⁶ Idem, S.2 (4)/CD III (Mareșal Averescu către Gh.I. Brătianu, la 11 aprilie 1937).

⁴⁷ Idem, S.4(2)/CD III, 12 aprilie 1937.

⁴⁸ **Discursul de recepțiune LXXXI ...**, p. 12.

intelectuale pe căi nefertile⁴⁹.

*
* *

După 24 de ani am decis reeditarea acestui text. Motivele sunt mai multe. Între cele scrise de mine, acest text l-am descoperit mai puțin vizibil decât altele. Aproape uitat, l-am recitat cu satisfacție. M-am gândit să-l arăt mai ales cercetătorului tânăr preocupat, firesc, și de asimilarea mecanismelor cercetării.

Textul a fost publicat inițial în volumul cu titlul: **Istorie și civilizație - profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare**, Iași, 1988, sub îngrijirea profesorilor Ion Toderașcu și Ion Agrigoroaiei, apărut într-un tiraj modest și în condiții grafice care fac astăzi dificilă, mi s-a spus, operațiunea de xerocopiere.

Trebuie eliminată preocuparea mea pentru sporirea numărului lucrărilor, arareori suficient și pentru mine, *acum*, nerelevant. Suntem atenți și la un fel de cursă grăbită a confrăților pe cantitate și număr de studii, uneori în dauna calității și cu efecte redundante. Acest context explică pronunțarea repetată, de-a lungul celor scrise de noi, în favoarea calității, năzuința spre a scrie mult și bine rămânând întregă⁵⁰.

De la început, titlul a ridicat probleme; ele persistă și acum. Esențial este să se înțeleagă faptul că documentarea în anii '70 și '80 punea cercetătorului, mai ales celui din afara capitalei, dificultăți care astăzi par de neînțeles. Accesul limitat și preferențial la arhive m-a determinat să exploatez, aproape disperat, această categorie de surse, asumându-mi riscurile aferente dozei lor de subiectivism și avantajele recuperării din culoarea epocii. Așadar: apreciez titlul ca fiind adecvat împrejurărilor și onest.

Există explicații ale focalizării atenției asupra personalității

⁴⁹ La 9 ianuarie 1938 scria lui C.I.G. Brătianu (Dinu), șeful Partidului liberal: „Am convingerea... că împrejurările grele prin care trece țara cer partide puternice și unite și că ele impun în primul rând o unire a forțelor liberale” (Bibl.Acad., Mss., S.6/CD III). La 10 ianuarie, prin reintrarea Partidului georgist în cel liberal, înceta funcția de șef de partid a lui Gh.I. Brătianu.

⁵⁰ Vezi și *Origini controversate ale celui de-al doilea război mondial*, Postfață la A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Traducere și note de Lucian Leuștean, Polirom, 1999, p. 245.

istoricului Gh.I. Brătianu, medievalist. Am apreciat apetența medievaliștilor autentici pentru fapte și aceasta în contextual năzuinței mele de a îndepărta „crustele” ideologice ale perioadei în care elaboram. Brătianu însă a venit cu experiența agonisită ca medievalist în plină istorie contemporană pe care ar fi putut s-o numească *recentă* sau *imediată*.

Mă fascinează felul cum el, medievalistul, „străpunge aparențele”; cum reușește să se înalțe deasupra „hărmălaei” cotidiene și să arate inspirat spre elemente esențiale la care contemporanii să mediteze și pentru care ar merita să acționeze.

Chemat și eu să particip la volumul consacrat Profesorului C. Cihodaru, m-am gândit să folosesc această lucrare „în conservare”, pe „șantierul” efortului de a analiza relațiile dintre opoziție și putere, tema tezei de doctorat și a cărții publicate. Cercetătorul atent va sesiza travaliul meu tăcut de a distribui atent accentele, când pe omul politic Brătianu, când pe context, unul fascinant pentru cercetătorul relațiilor între oameni și partide într-o perioadă dată. Tot din aceste cercetări colaterale a rezultat și contribuția sub titlul **Gh.I. Brătianu și succesiunea Uriașului. Repere, în Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gh.I. Brătianu**, coordonator Victor Spinei, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, 1988.

Între timp, *am fost nevoit* să tot schimb priorități iar atenția cercetătorilor a persistat asupra lui Gh.I. Brătianu. De-ar fi să ne uităm fie și după momentul 1988, apreciat de noi ca un nivel al informării asupra istoricului, găsim nume prestigioase care s-au oprit asupra subiectului: Pompiliu Teodor, Ion Toderășcu, Șerban Papacostea, Petre Otu (un nivel semnificativ al anului 2003), Aurel Pentelescu, Ion Aurel Pop, Panfil Mititelea, Cornelia Bodea, Al. Zub, Florin Constantiniu, Ștefan Delureanu, Claudiu Șecașiu ș.a.

Idei din acest studiu consacrat profesorului Cihodaru au fost urmărite și analizate în alte lucrări ale noastre despre N. Titulescu, Locarno Oriental, Relații româno-franceze etc. Aceste eforturi finalizate concretizează și năzuința realizării unei sinteze preponderent pe analize proprii.

Revenim pe palierul motivelor deciziei de a relua acest text. Opțiunea inițială pentru el se făcea în 1987, în plină dictatură a regimului Ceaușescu. Comportamentul lui Brătianu în fața tendințelor dictatoriale ale lui Carol al II-lea era menit și să sugereze variante posibile în „noaptea dictatorială”, care părea fără speranțe. Și în zilele noastre

frecvența folosirii cuvântului/noțiunii/ideii de dictatură, cu și fără rost, atrage atenția și se poate constitui într-un stimulent pentru a zăbovi din nou asupra profilului Gh. I. Brătianu.

Așadar, revenirea asupra acestui text prezintă mai multe avantaje, în opinia noastră, primele două fiind cele mai importante: prilejuiește insistența asupra destinului profesorului Gh. I. Brătianu, medievalist pe care îl acceptăm și îl dorim ca model. Ne-ar bucura să se constate într-o zi că am năzuit să ne putem revendica (spiritual) și de la Gh.I. Brătianu (1) și (2) oferă ocazia de a aminti și numele profesorului C. Cihodaru, așezat de mine respectuos între cei care au vrut să mă învețe, dar eu atâta am putut asimila în efortul de a recepta judecata sănătoasă a Domniei Sale, bruiată, parcă, uneori, de lipsa de spectaculozitate.

La capătul acestor rânduri, scrise cu privirea ațintită asupra lui Gh. I. Brătianu și N. Iorga, se crează și posibilitatea de a vedea destinul amândurora marcat de calitatea de *savant* și de *soldat* (mai ales în planul activității politice). Nu este locul să insistăm acum asupra pluralității motivelor opțiunii lor pentru activitatea politică. Să fi fost și setea de putere? În ce doză? Sigur ei au vrut să-și servească țara în dublă ipostază. Înțelegând aviditatea amândurora de a percepe corect procesul cotidian al *facerii* istoriei, pentru a putea scrie mai adecvat, rămâne fără răspuns întrebarea: Care a pierdut mai mult sub raportul împlinirii: *savantul* sau *soldatul*?

Gh. I. Brătianu in the light of his personal correspondence

Abstract

Our analysis has in view a special emphasis on political presence in romanian political life between 1927 and 1938 of a great historian: Gh. I. Brătianu, a medievalist able to write contemporary history as well.

Our investigation relies on published and especially unpublished sources as well. The personal correspondence of Gh. I. Brătianu kept in the Manuscript Division of Biblioteca Academiei, in Bucharest, was widely used. We constantly kept in mind the proper equilibrium between the useful and natural subjectivity of this kind of information and the necessity for a balanced appreciation of his personality.